

ний динамізм країнам Заходу, підвищення ефективності суспільного виробництва, більш-менш помірковане безробіття, значне підвищення рівня та якості життя населення, пом'якшення протиріч і достатню соціальну стабільність.

У той же час ефективність державного регулювання далеко не безмежна. Вона не в стані перебороти циклічність відтворення, що породжує тяжкі економічні та соціальні проблеми, постійно забезпечувати високий рівень зайнятості та всебічний соціальний захист населення. Це пояснюють тим, що чотири головні цілі державного регулювання (так званий "магічний чотирикутник"): забезпечення темпів зростання ВВП, відповідних господарському потенціалу країни; мінімізація безробіття; стабілізація цін та зовнішньоекономічна рівновага – багато в чому суперечать одна одній.

Оцінка та вибір форм і методів державного регулювання, адаптованих до специфічних умов економіки України, буде сприяти підвищенню ефективності суспільного виробництва.

УДК 330.101.541

*Аспір. М.Б. Ватаманюк – Львівський НУ
ім. Ів. Франка*

КАТЕГОРІЯ СПОЖИВАННЯ У СУЧАСНІЙ АНАЛІТИЧНІЙ ЕКОНОМІЇ

Розглянуто суть та інструментарій дослідження споживання домогосподарств у сучасній макроекономічній науці. Проаналізовано важливість вивчення оптимального вибору споживачів на мікроекономічному рівні. Зазначено, що макро- і мікроекономічні складові категорії споживання поєднуються з допомогою сучасних моделей поведінки споживачів.

Ключові слова: споживання, споживчі видатки, функція споживання, теорія поведінки споживача.

Doctorate M.B. Vatamaniuk – Ivan Franco NU of Lviv

The concept of consumption in modern economics

The essence and tools of household consumption investigation in modern macroeconomics is considered. The importance of the optimal consumer choice analysis on microeconomic level is discussed. The interactions of macro- and microeconomic components of consumption within modern consumer behavior models is emphasized.

Key words: consumption, consumer expenditures, consumption function, consumer behavior theory.

У час ринкової трансформації економіки України глибоко переосмислюються концептуальні основи економічної науки, відбувається перехід від марксистського догматизму до сучасної теорії, побудованої на досягненнях світової економічної думки.

Радянська наука висвітлювала економічну дійсність у різних суспільно-економічних формаціях через призму класового підходу. Будь-яке економічне поняття чи явище досліджувалося з допомогою історико-діалектичного методу. При цьому постійно наголошувалося на антагоністичному характері

функціонування капіталістичної економічної системи, передбачався її неминучий крах і, навпаки, підкреслювалась повна гармонія економічних інтересів за соціалістичного способу ведення господарства. Саме під таким кутом зору у радянській політекономії було представлено і категорію споживання зокрема.

Поряд з цим світовою економічною наукою нагромаджено потужний інструментарій дослідження економічних проблем сьогодення, який дає змогу відзначити багатогранність і важливість категорії споживання, особливе місце якої в сучасній економічній теорії важко переоцінити. Перед тим, як проаналізувати значення споживання у структурі економічного знання, уточнимо зміст і основні визначники цієї категорії.

Споживання – це процес використання товарів і послуг з метою задоволення поточних потреб. Таке визначення відображає фізіологічний зміст споживання. Фактично ж, сучасна аналітична економія розглядає споживання як видатки домогосподарств на придбання усіх товарів і послуг за певний період часу без урахування коштів, спрямованих на купівлю житла [1]. Тобто, споживання тут стосується процесу купівлі споживчих благ, а не безпосереднього їх використання. Загалом, відмінність між споживанням і споживчими видатками є доволі тонкою. Її практично не існує для товарів поточного вжитку і послуг. Однак, ця відмінність є істотною при вимірюванні споживання товарів тривалого користування, які породжують потік послуг і поза періодом часу їх придбання [2]. На сучасному етапі розвитку економічної думки поки що не досягнуто консенсусу щодо розв'язання проблеми точного вимірювання споживання [3].

Вважається, що поточний реальний використовуваний дохід є одним із найважливіших визначників споживчих видатків домогосподарств. Між цими показниками існує стабільний позитивний емпіричний взаємозв'язок, який відображає кейнсіанська функція споживання. Окрім того, на споживання впливає ціла низка чинників, не пов'язаних з поточним доходом, зміна яких призводить до переміщення функції споживання. До них відносять дохід у тривалій перспективі, майно споживачів, їх сподівання, споживчу заборгованість, рівень розвитку банківської інфраструктури, наявність ефективної системи соціального захисту, процентну ставку. Окремо необхідно виділити ще один визначник споживання – податки, зміна величини яких впливає на споживчі видатки домогосподарств не прямо, а опосередковано через їх використовувані доходи. Численність чинників, що нерідко впливають на споживання у протилежних напрямках і нейтралізують один одного, зумовлює певну стабільність функції споживання за умов, коли уряд не вживає спеціальних заходів для зміни величини споживчих видатків населення. Те, що споживачі заощаджують в середньому близько 7 % використовуваного доходу, є однією з найтриваліших емпіричних закономірностей макроекономіки [4].

Споживання займає важливе місце у макроекономічній теорії, оскільки є найвагомішою складовою сукупних видатків і сукупного попиту. Сукупні видатки відображають фактичні видатки домогосподарств, підприємств,

уряду та іноземців на придбання товарів і послуг. Іншими словами, – це – ВВП, розрахований видатковим методом. Для більшості країн світу частка споживання у видатковій структурі ВВП становить близько двох третин. Під сукупним попитом розуміють видатки на придбання товарів і послуг, що їх планують здійснити усі суб'єкти економіки. Фактичне споживання як складова сукупних видатків приймається рівним величині запланованих споживчих видатків у складі сукупного попиту, тобто робиться припущення щодо відсутності дефіциту товарів і послуг [5].

Споживання як найбільший компонент сукупних видатків і сукупного попиту є важливою складовою макроекономічних моделей, що досліджують проблему коливань ділової активності і встановлення ринкової рівноваги у короткостроковому періоді (модель кейнсіанського хреста, модель *IS-LM*, модель *AD-AS*). Споживання відіграє тут значну роль також через показник граничної схильності до споживання, від якого прямо залежить величина мультиплікатора видатків. Ефект мультиплікатора – багаторазова зміна ВВП, зумовлена початковою зміною будь-якого компонента сукупних видатків – виникає унаслідок нескінченного ланцюжка вторинних споживчих видатків, що зменшуються з кожним таким циклом потоку "видатки – доходи". Чим вища є гранична схильність до споживання, тим більше є значення мультиплікатора видатків.

Для зменшення коливань ділової активності уряду економічно розвинутих країн активно використовують інструментарій фіскальної та монетарної політики, важливою складовою яких є засоби впливу на величину споживчих видатків домогосподарств.

Дискреційна фіскальна політика передбачає регулювання сукупного попиту шляхом зміни обсягів державних закупівель та/або чистих податків. Від граничної схильності до споживання залежить сила впливу змін у обсягах державних закупівель на рівень реального ВВП та національного доходу. За високої граничної схильності домогосподарств до споживання величина мультиплікатора видатків буде значною, а зростання реального ВВП унаслідок підвищення державних видатків – вагомим. Податки впливають на сукупний попит опосередковано через споживчі видатки населення. Мультиплікативний ефект зміни реального обсягу виробництва унаслідок зміни податків є меншим, аніж у разі зміни державних видатків, на суму особистих заощаджень. Проте і тут простежується закономірність прямої залежності величини мультиплікатора податків від граничної схильності до споживання.

Однак, на сьогодні не існує згоди щодо впливу зменшення податків на споживчі видатки домогосподарств. Згідно з традиційним підходом зниження особистих податків збільшуватиме використовуваний дохід та стимулюватиме споживання і сукупний попит у короткостроковому періоді. За Рікардівським підходом, розвинутим Р. Баро, зменшення податків, яке уряд фінансує збільшенням бюджетного дефіциту, не матиме жодного впливу на споживчі видатки і тому не призведе до збільшення сукупного попиту. Ще однією проблемою ефективності стимулюючої фіскальної політики є ефект виті-

снення, виникнення якого частково зумовлюється чутливістю до процента деяких видів споживчих видатків.

Окрім дискреційних фіскальних заходів у країнах з високим рівнем розвитку ефективно функціонують так звані вмонтовані стабілізатори, які у разі зміни величини ВВП забезпечують більш ніж пропорційну зміну чистих податкових надходжень у тому ж напрямку. Механізм впливу зміни чистих податків у відповідь на зміну обсягів національного виробництва здійснюється частково через споживчі видатки населення.

Помітне місце займає споживання у складному передавальному механізмі впливу монетарної політики на основні макроекономічні показники. Зміна величини процентної ставки спричиняє зміну споживчих видатків у протилежному напрямку. Це зумовлено двома обставинами. По-перше, зниження процентної ставки підвищує курси цінних паперів, що призводить до збільшення майна, нагромадженого у формі фінансових активів і, відповідно, до зростання споживання (ефект багатства). По-друге, зниження процентної ставки пом'якшує умови кредиту, що сприяє збільшенню споживчих видатків на товари тривалого користування. Частково ефективність монетарної політики визначається тим, наскільки сильно реагує реальний ВВП на зміну сукупних видатків, спричинену діями центрального банку країни. Як зазначалось раніше, важливу роль тут відіграє мультиплікатор видатків, розмір якого прямо залежить від граничної схильності до споживання.

Ефективність монетарного механізму стабілізації економіки, з іншого боку, дещо послаблюється тією обставиною, що певну частину особистих доходів населення становлять виплати процентів за заощаджуючі депозити. Зниження процентної ставки зменшить доходи домогосподарств у формі процентів і, відповідно, їх споживчі видатки, що, своєю чергою, частково нейтралізуватиме стимулюючий вплив монетарної політики.

Категорія споживання є непересічно важливою не тільки у короткостроковому, а й у довгостроковому періоді. Розподіл ресурсів суспільства між споживанням та різними видами інвестицій, створених за рахунок відмови від поточного споживання на користь майбутнього, відіграє основну роль у визначенні життєвого рівня населення країни у довгостроковій перспективі.

Неокласична модель економічного зростання Солоу дає змогу віднайти найбільш оптимальний варіант зростання економіки країни, що забезпечує максимальний рівень споживання її населення у довгостроковому періоді. З цією метою застосовують "Золоте правило" Е. Фелпса, згідно з яким існує тільки один рівень заощадження, що веде до нагромадження такого обсягу капіталу, який забезпечує рівноважне економічне зростання з максимальним подушним споживанням [6].

Сучасна аналітична економія володіє потужним інструментарієм дослідження категорії споживання на мікроекономічному рівні. Аналіз основних принципів поведінки індивідів при здійсненні ними споживчих видатків є одним із найважливіших завдань мікроекономіки.

Теорія поведінки споживача досліджує умови досягнення стану рівноваги у споживанні, виходячи із обмеженості грошових доходів та безмежнос-

ті потреб індивідів, а також враховуючи наявні ринкові ціни товарів і послуг, що споживаються. В основі теорії споживчого вибору лежить поняття корисності, під якою розуміють задоволення, що його людина отримує від споживання певного блага. Існує два підходи до визначення рівноважного стану споживача, що базуються на різних концепціях теорії корисності – кардиналістській (кількісній) та ординалістській (порядковій).

Кардиналістська теорія поведінки споживача передбачає можливість кількісного вимірювання корисності і базується на двох законах Госена. Ординалістський підхід до визначення оптимального споживчого вибору використовує тільки інформацію щодо ступеня привабливості певного товару чи послуги для конкретного споживача. Тут застосовується інструментарій кривих байдужості та бюджетної прямої, який створює можливості більш глибокого аналізу поведінки споживача та умов досягнення ним рівноважного стану при зміні його доходів і цін на блага, що споживаються. Теорія поведінки споживача, викладена з допомогою ординалістського підходу, дає змогу побудувати криву "споживання – дохід", криву Енгеля, криву "споживання – ціна", криву індивідуального попиту, а також відокремити ефект заміщення та ефект доходу [7]. Теорія оптимального вибору споживача і теорія попиту тісно взаємопов'язані між собою. В останній, зокрема, розроблено цілу низку показників, які характеризують ступінь реагування споживання блага на зміну його ціни (еластичність попиту за ціною), на зміну доходів споживачів (еластичність попиту за доходом) та на зміну цін інших благ (перехресна еластичність попиту).

Теорія поведінки споживача знаходить широке практичне застосування. Зокрема, її ефективно використовують для аналізу споживання в умовах дефіциту товарів і послуг. Окрім того, інтерпретація теорії споживчого вибору на основі порядкової концепції корисності покладена в основу моделі міжчасового вибору споживача І. Фішера. На кількісній концепції корисності базується дослідження поведінки споживачів в умовах невизначеності.

Вивчення суті та інструментарію дослідження категорії споживання не обмежується макро- та мікроекономічним аналізом. Оскільки економічна система функціонує як єдине ціле, то її макроскладова не може існувати відокремлено від мікрорівня економічної науки. Своєрідним теоретичним містком, що структурує економічне знання в ієрархічну систему є мікроекономічні моделі макроекономіки. Розробку таких моделей стосовно поведінки споживачів започаткував Дж. М. Кейнс, який досліджував визначники споживчих видатків населення у короткостроковому періоді. Для пояснення особливостей споживання не тільки у короткостроковому, а й у довгостроковому періоді згодом було запропоновано гіпотези відносного доходу Дж. Дюженбері, життєвого циклу Ф. Модільяні, постійного доходу М. Фрідмана і випадкового блукання Р. Хола. Моделі споживання, розвинуті на основі зазначених гіпотез, дали змогу поглибити розуміння цієї категорії і створили можливості для точнішого прогнозування поведінки домогосподарств у сфері споживання.

Аналіз категорії споживання займає важливе місце у наукових дискусіях останніх десятиліть [8]. Багато відомих економістів значну частину своїх аналітичних праць присвячують дослідженню проблеми споживання домогосподарств, що знову ж таки підкреслює її непересічне значення у сучасній економічній науці.

Література

1. Мэнкью Н. Г. Принципы экономик-с. – СПб: Питер Ком, 1999. – С. 776.
2. Hall R. E., Taylor J. B. Macroeconomics. – W. W. Norton & Company, 1993. – P. 270.
3. The MIT Dictionary of Modern Economics/ Ed. by D. W. Pearce. – The MIT Press, 1995. – P. 79.
4. Семюелсон П. А., Нордгауз В. Д. Макроекономіка/ Пер. з англ. – К.: Основи, 1995. – С. 168.
5. Дорнбуш Р., Фішер С. Макроекономіка/ Пер. з англ. – К.: Основи, 1996. – С. 76.
6. Манків Н. Г. Макроекономіка/ Пер. з англ. – К.: Основи, 2000. – С. 120-132.
7. Ястремський О., Грищенко О. Основи мікроекономіки. – К.: Знання, 1998. – с. 150-172.
8. Romer D. Advanced Macroeconomics. – McGraw Hill, 2001. – P. 330.

УДК 330.342:339.18

Аспір. О.О. Кравченко¹³ – Львівська КА

СУТЬ КОМЕРЦІЙНОГО БІЗНЕСУ: ПОНЯТТЯ І ТЕРМІНИ

Розглядаються основні поняття і терміни, які формують суть вітчизняного бізнесу, пропонується особистий погляд на систему основних складових елементів комерційного бізнесу.

Ключові слова: комерційний бізнес, суспільна, приватна та колективна ініціатива.

Doctorate O.O. Kravchenko – Commercial Academy of Lviv

The essence of commercial business: notion and terms

Basic notions and terms which form the essence of national business are viewed in the present article. The personal view on the system of basic components of business is proposed.

Key words: commercial business, notion, terms.

Поступальна трансформація вітчизняної економіки від обмеженої планово-розподільчої моделі до дійсно ринкової змінює основні пріоритети і параметри розвитку суспільного економічного механізму. На передній план виходять суто ринкові важелі регулювання потреб і інтересів окремих індивідів і суспільства в цілому. При цьому акцент радикально зміщується від першочергового задоволення інтересів держави (обмежена модель економіки) до врахування інтересів кожного окремого громадянина країни (вільно ринкова модель економіки) за активної участі держави як гаранта найповнішого задоволення цих інтересів.

¹³ кафедра економіки підприємства, Львівська комерційна академія